ХМЕЛЬНИЧЧИНА В ГАЛИЧИНІ

НА ПІДСТАВІ МАТЕРІЯЛУ ЗІБРАНОГО
І ОБРОБЛЕНОГО

Д-РОМ СТ. ТОМАШІВСЬКИМ

НАПИСАВ

В. БУДЗИНОВСЬКИЙ.

ВІННІПЕҐ, МАН., 1917
УКРАЇНСЬКА ВИДАВНИЧА СПІЛКА

ХМЕЛЬНИЧЧИНА В ГАЛИЧИНІ

НА ПІДСТАВІ МАТЕРІЯЛУ ЗІБРАНОГО І ОБРОБЛЕНОГО

Д-РОМ СТ. ТОМАШІВСЬКИМ

НАПИСАВ

В. БУДЗИНОВСЬКИЙ.

ВІННІПЕҐ, МАН., 1917
УКРАЇНСЬКА ВИДАВНИЧА СПІЛКА

ХМЕЛЬНИЧЧИНА В ГАЛИЧИНІ

По знищеню другого війска польського під Корсунем (15. мая 1648), Хмельницький розпочав аґітацію, щоби викликати загальне укр. повстане против польських панів і Польщі. По цілій руській земли розбігли ся агенти і аґітатори українських козаків, котрі розносили вісти про побіди козаків на Жовтих Водах і Корсунем і універсали Хмельницького взиваючі нарід до повстаня. В шляхоцкім соймику в Галичи згадує ся вже 17. червня, що „сї бунтівники (козаки) через шпігунів і ріжні особи бунтують (хлопів) і намовляють до поганих вчинків". Дня 29. липня подибано в Волосові коло Надвірної якихсь бунтарів і шпігунів. Одного з них Ярему Кончевського піймано. В галицькім суді він признав ся, що козаки післали його в Галичину, аби підглядав військові рухи. Таких є більше. Вони перебирають ся за старців і носять листи з собою. Козацького шпігуна піймано навіть у Львові в костелі Францїшканів, коли вибирано гетьманом Вишневецького. Його виведено з костела і розсічено. Четвертого жовтня піймали у Львові якусь жінку приятельку Кривоноса, начальника армії зложеної головно із збунтованих хлопів. Ся жінка мала ходити з одним козаком

аж під Краків на звіди. Того самого дня злов-лено другу, котрої чоловік вже був від'їхав до Хмельницького. Найбільше таких аґентів розсилав Кривоніс.

Положенє галицьких Українців було о много гірше, ніж положенє нашого народу на Україні. Україна було тоді доперва 79-ий рік під властию Польщі, а Галичина двиґала се ярмо вже 300 літ. В додатку Україна переходячи під Польщу, вже мала з'орґанізовану власну силу воєнну, вже мала козацтво, котре стояло на сторожи інтересів народу і Поляки не могли на Україні ґаздувати так, як ґаздували в Галичині. Як раз через сей брак солідаризуючої ся з нарсдом власної орґанізації військової, самостійний протест против польського панова-ня в Галичині був неможливий. Однак вистали перші вісти про революцію на Україні і про се що козацькі війська посувають ся на захід, щоби і в Галичині викликати насамперед радість і надії, відтак поодинокі бунти а відтак, коли надійшли козаки, велику, цілий край обіймаючу революцію укр. Що Галичани знали про події на Україні, і що повстанє на Україні, загадали використати також для Галичини, доказують між иншим такі факти: Коли Хмельницький, стояв під Пилявцями, гологір-ські міщани післали одного з поміж себе з листом, де просять Хмельницького, аби доконче дав поміч проти польського тираньства. Сей лист не дійшов до гетьмана. Поляки перело-вили його, а післанця вбили на паль.

За повстанєм в Галичині аґітували не лиш

аґенти Хмельницького. Аґітувало також укр. духовеньство сіл і місточок і як раз попи причинили ся найбільше до розширеня вістий про перші козацькі побіди над польскими військами. Шляхтич Скшиньский жалує ся 17. червня перед судом в Буську, що унївські руські черцї з їх підданими наробили йому богато шкоди, і ще викрикували до него: „чути того ляха, бо йому ще козаки не дали себе пізнати!" Згаданого аґента козацького Кончевського зловлено, як йшов з монастиря Скита. Коли сей в Галичи з священиком церкви св. Михайла говорив про свою місію, сей йому сказав: „Ет. Ліпші у нас відомости, бо ми оден до одного пишемо, то й до самого Київа!" З сего виходило би, що між духовеньство йшла зорґанїзована аґітація з гори, себто з центра нашої церковної орґанїзації—з Київа. Вісти і інструкції передавали ся „від попа, до попа". Завалївський піп писав до підгаєцького, підгаєцький до тернопільского протопопа Аврама. Попи писали також до козаків. При богослуженях попи молили ся: „Господи, допоможи братії нашій козакам!" „Вже у нас — пише Кушевич 7. вер. — видно змови, вже відбувають ся грізні збори, то по церквах, то по передміских закутках". Се було у Львові, де козацьких симпатій в Українців годї направду побачити у міщан. В инших містах Галичини, де міщани виступили чинно, а навіть обняли провід бунту, таких нарад певно було більше.

Аґітація зробила своє. Хмельницький посував ся на захід, а його похід випереджували

хлопські бунти, котрі розстрілювали польську силу воєнну, дезорґанїзували оборону польского пановання і улекшували Хмельницькому акцію. Від мая до кінця вересня 1648р. тут і там селяни а навіть міщани підносять голови і бють панів і польских ксєндзів, нищать і рабують їх майно.

Кармеліт Лютовский жалуєть ся перед львівським судом, що, коли він переходив дорогою коло Лубян то селяни того села напали на него, побили сильно і приговорювали: „Тепер ми вас, сякі-такі сини, будемо забивати!" Ціла громада кнїгинських міщан напала 23. н. ст. серпня на дорозї вечером на трох шляхтичів, що йшли в сторону Львова, тяжко побили, гроші забрали додаючи слова: „Бий, гони тих гусятників, не живити тепер анї одного Ляха на світї!" Дня 28. серпня 1648 розіслав підкоморий галицький, унїверзал, де говорить, що „по деяких місцях, селах та місточках почали ся бунти підданих, також гультайські купи приходять зза Днїстра і Волощини" і взиває шляхту, аби була готова зібрати ся. Дня 7. н.ст. вересня. С. Кушевич пише: „Під Сокалем збунтувалось селянство. Знайшла ся в тім зрада, але зараз мечем відобрала заплату". Не далеко від Львова в Струмійловій Камінцї бунт вже вибухнув на верх, католики побиті, ксєндзи помордовані, святощі подоптані!" Навіть в далекім березівськім повітї селяни з Смереківця й Мишцьової під проводом Костя і Івана Локайчука зібравшись у значнім числї ударили на двір в Гумниськах, властительку тяжко по-

били і в дворі пограбували все добро. З кінцем серпня й початком вересня повно було таких „бунтів". „Вже — пише Кушевич — по селам і дорогам дуже небезпечно задля бунтів цілої Руси, що з незмірною ненавистю до католиків і до поляків усе по дорозї забиває й мордує".

Як бачимо, то галицьке селяньство, як і инші не сполячені верстви укр. народу приготовляли ся до кровавої розправи з 300-літними гнобителями. Гасло до загального бунту в цілім краю дала вість про страшний погром поляків під Пилявцями дня 23. вересня. Вість про сей погром розносили самі поляки, котрі утікали на захід. Хмельницький скоро йшов наперед, а перед ним хлопське повстанє розпалюване самостійними хлопсько-козацькими загонами. Вже 5. жовтня появили ся під Львовом Татари, а 8. жовтня рано сам Хмельницький. Дрібні козацькі віддїли відділили ся від головної армії, розбігли ся по цілій Галичині і дали повстаню Галичан сильну підпору. Хлопи, міщани, дрібна шляхта руська і руські священики — все те піднесло голову і в короткім часї на галицькій земли не лишила ся майже одна нога польська.

Опис сеї національної революції української в Галичині подаємо за д-ром С. Томашівським, яко витяг з його праці „Народні рухи в галицькій Руси 1648 р."*) зладженої на підставі судових актів.

---

*) Друкованої в записках Наук. Тов. ім. Шевченка, т. XIII., а відтак виданої окремою книжкою в р. 1898.

ТЕРЕБОВЕЛЬЩИНА.

Коли польська шляхта теребовельщини довідала ся, що Хмельницький бє польські війська і що Галичині також грозить укр. революція, позвозили своє добро до теребовельського замку. Також католицьке духовеньство звезло до сего замку свої і церковні богацтва. По пилявецькій битві шляхта лишила сей дрантивий замок і утікла дальше на захід, однак вже не вспіла забрати з собою всего, в замку зложеного добра. Міщани поводили ся довший час спокійно, хоч в околици селянство бунтувало ся єще від половини вересня. В замку зібралась до оборони повітова шляхта. По битві під Пилявцями, коли шляхта покинула небезпечний захист, а Хмельницький рушив саме всю сторону, виступило міщаньство цілком отверто. Дня 5. н. ст. жовтня зібрались всі і постановили перейти на сторону козаків. Поділились на сотні і вибрали проводирів поодиноких відділів. Сотниками були: Федір Бориславський, Іван Рудий, Яцко Великий, Кіріян Швець. З того видно, що було мабуть лише чотири сотні, а в них не більше як по 500 чоловіка. Над собою мали ще одного найвисшого зверхника, немов отамана. В одній скарзї бачимо поміж обвинуваченими тодїшного голову міста Івана Крипського, иншим разом Івана Рудого, Помежи міщанами теребовельських бунтівників подибуемо священиків: Кирило намісник від церкви Пречистої, Теодор від святої Пятниці та Олекса від св. Миколи.

Завівши таку орґанізацію, кинули ся передовсім на своїх католиків. Одних вирізали, инших повиганяли, добули замок і забрали усе тут зложене добро. Ограбивши замок вернулись вони ще на костел і дім кс. Яна Соліковского і забрали, що тілько ще було можна. По опанованю міста, Теребовельці перенесли свою діяльність на околицю; почали нападати на шляхотскі двори, наперед близші, потім і дальші робили походи. Під самим замком було кілька шляхотських дворів. Міщани вдарили на оден по однім і забирали що лише могли. В дальшім поході гостювали вони в Підгайчиках, де наробили шкоди на 6.000 зр. У лісі села Коровинки сховав ся шляхтич Юрій Пєкарский. Теребовельці міщане, із Коровинчанами пігнали за ним, піймали, звязали руки в зад, і „як розбійника, на найбільшу ганьбу й неславу шляхотцького стану" попровадили до Теребовлї на суд. В церкві зібрала ся старшина й громада; засудили його на смерть Екзекуцію поручено одному з міщан, Дацькови Зубашиному. Сей випровадив шляхтича з церкви і здоймив йому голову „на погорду католицької віри".

Подібних походів було певно далеко більше, але звістки про них не дійшли до нас. В дальших походах теребовельські міщани лучились з иншими бунтівничими громадами, подібно як се було в Підгайчиках і Коровинці.

Другим осередком руху був Янів. Гамошні міщани почали кріваве діло того самого дня, що й Теребовельці, себто 5. жовтня. Того дня

утікав шляхтич Войцех Сабіньский, дідич села Неборок, перед козаками через Янів. Міщани, що назвали себе козаками, піймали його вивели за міську браму, здерли одіж, били доки Богу духа не віддав, а тіло закопали в поганім багнистім місци. Коли розійшла ся чутка, що шляхта замкнена в будзанівськім замку, покинула се місце подібно як у Теребовли, зібрала ся велика ватага селян запрошених міщанами і рушила на Янів. Були тут міщани з Хоросткова, межи ними три попи, селяни з Косова, Косівки, Ласковець, Довгого, Грицївки, Підгайчик, Деренївки, певно ще богато инших. Прийшовши до міста, завели межи собою тїснійшу орґанїзацію, поділились на „сотнї" , опісля вдарили на костел. Янівські міщани визначились великою рухливостю в своїх походах. Звичайно не ходили самі, лише лучили ся з иншими селяньскими ватагами. Та сама велика громада, що напала янівський костел і ходила на Будзанів, з поворотом з Будзанова ще здобула замка в самім Янові, рознесла фільварок Замєховського, знищила його став і т. и. Пошкодований рахував загальну свою шкоду від сеї громади на 1000 злр. Повсечасне їх товариство — се підгайчицькі та кобиволоські селяне. Разом ходили вони на двір в Підгайчиках, де наробили шкоди на 5.000 зл. На сїм місци зійшли ся вони з Теребовельцями, що таки туди ходили. Янівські міщани ще довго, ще в часї розмірного спокою несли з собою спустошенє. Тамже після відходу козаків

з Галичини в першій половині грудня, з селянами з Підгайчик, Кобиволок, напали на двір в Довгім і пограбувавши спалили його. Шкода виносила до 8.000 зл. При тім помагали й місцеві селяни. В походах бере участь також янівський священик і був там не маловажною особою, певне старшиною.

Містечко Будзанів також прославилось. В Будзанові був укріплений замок, куди стягнула ся часть околичної шляхти, але після розбитя польського війська під Пилявцями покинула небезпечну захоронку, тікаючи далї на захід. Дехто таки полишив ся аби боронити нагромадженого тут у замку шляхотського і костельного добра, зостались особливо слуги. Тимчасом така сама доля стрінула сей замок, що й у Теребовлї. В сю сторону прийшли козаки, аби добувати замка. До них прилучились усї ті бунтівники, що спустошили костел в Янові. Замкові готові були боронитись, але все попсувала зрада. Помежи тою шляхтою, що була в замку, був також Українець-шляхтич Гаврило Семигиновський. Він почав умовляти замкових, аби піддали ся, обіцюючи їм, що їм і волос з голови не спаде. Сї дали себе намовити. Бунтівники опанувавши замок, одних поубивали, инших попродали татарам як худобу і все добро розграбили. Добича бунтівників була значна; як сам Замєховський рахує свою шкоду на 30,000 зл.

Міщани Хоросткова були вже в товаристві янівських міщан при нападї на костел, та будзанівський і янівський замок. Вони збунту-

вали ся 5. жовтня. З'орґанізували ся подібно, як инші, завівши сотні, забили наперед кількох шляхтичів, відтак рушили в околицю. В Говилові вдарили на двір, пограбували, добичу по части (особливо худобу) поіли з козаками, по части собі до дому забрали. Шкода доходила 7000 зл. Міщани з Хоросткова у змові з козаками спустошили господарську частину двора. Межи сими бунтівниками були три хоростківські священики.

Міщани з Товстого (над Збручом) разом з міщанами з Сатанова пограбували двір в Клюіню і спалили з усіма будинками, стави понищили. Були тут два попи з Товстого. Оден з міщан має титул сотника. Иншим разом міщане, получивши ся з селянами з Борок, Новосілки, Зеленої, Перкалця, спустошили всі добра Анни Злочевської так, що з доходів нічого не дісталось її. Глібівські селяни напали 9. жовтня на двір в Глібові, спалили, зробивши шкоди на 300 зл.

Міщани Струсова і селяни Варваринців, Різдвян і Дарахова зібравши ся разом, збройно робили походи навіть доволї далекі. Так напали на добра в Сосновi і Соколові над Стрипою. Туди прийшли вони запрошені тамошними селянами. Ціла ся громада селян ударила на оба двори, полишені панами. Пограбувала наперед замок в Соколові, инші будинки попалили, наробивши шкоди на 6,000 зл. Звідси ціла громада пійшла до Соснова і спустошила двір на шкоду 14,000 зл. Учасники находу з над Серету забрали головно

худобу. Учасниками сього походу були священики: двох з Варваринець, три з Різдвян, оден з Вертеб.

З инших місцевостий на північ від Теребовлї згадаємо ще про селян з Товстолугів і Слобідки, званої Киправка. 5. жовтня слуги дїдича з Варова, утїкали з худобою в західні сторони Галичини, до Стрия; коли були в Товстолузї, згадані селяне розігнали слуг, а товар забрали собі. Було тут 95 волів, 45 коров, 60 ялівок, 33 телят і 300 овець. Косівські селяни 5. н.ст. жовтня напали на ґрупу шляхти-втїкачів. Деяких побили, одного забили. Двоє дїтий умерло з побоїв. Селяни з Вербовець і Ласковець ще перед загальним повстанєм, 2. н. ст. жовтня, пустивши ся на розбій, забрали худобу дїдича, коли його служба гнала з Бучача до Могильниці. Слуг порозганяли, одну служницю бучацьку Реґіну, забили. Потім пійшли вони на Могильницю і там забрали дїдичеви збіже. В Білім Потоцї і Бичківцях селяне також зараз з самого початку жовтня попустошили двори. Забране добро по части з'їли бунтівники з козаками, по части поховали по скритих місцях, думаючи при тім, що шляхта покинувши раз свої двори, більше до них не вернеть ся.

Про Бучач і Чортків знаємо небогато. Після розбитя польського войська під Пилявцями Злочовська завезла своє добро в чортківський замок. Худобу, між тим 170 коней, загнала до Бучача. Тимчасом маєтки зложені в Чорткові, дістали ся в руки збунтованих мі-

щан. Звідси пішли міщани і селяни аж до Бучача, де при помочи місцевих міщан забрали иншу частину маєтку Злочовскої. Селяни з Тлустого, Лисовець і Головчинець пограбували замок в Червоногороді. В сих сторонах була якась тіснійша організація бунтівників, бо оден селянин з Головчинець Дюк виступає з титулом полковника, инший з Лисовець зоветь ся осавулою. Поміж ними згадуєть ся також головчинецький піп. В поході на червоногородський замок згадують ся ще селяне з Торського. Оден із тих селян Петраш названий „ватагом” або полковником. Мешканці Шипівців і Шершинівців разом з иншими сусідами напали на село Іванє і пограбували.

ПОКУТЄ.

На покутю Товмацькі перші почали нищити Поляків. Оден з бунтівників Василь Амброжик з Живачова на розпитах у міськім суді в Потоці так сказав про перші початки тутешних рухів: „В тім часї, коли були бунти в Покутськім краю, не мало обірвало ся старших, а се: Крокіс з Кунашова, Литус з Обертина, Олекса Чевадька з Олеша, Яремко Попович з Товмача. Сі, як сотники, зібравши не малі купи, добули палагицький замок, тих, що в нім були позабивали, добро, як срібло й золото, гроші й одіж, і що лише там було, забрали”.

Нахід на Палагичі зорґанізували Товмач-

чани. Проводирями були: війт Савка і лавники: Лавер Серафин, Андрей Воронський, Василь Славита, Кіндрат Козинський, Степка Цирукик. Вони зібрали селян того повіта і людий подальших околиць, узброїли ся і під коругвами, з музикою пішли на Палагичі. В поході брали ще участь села: Озеряни з попом, Олеша з попом, Надоріжна з попом, Голигради і Долина з двома попами. До палагицького замка завіз був Трусколявський богато річий з товмацького костела, на вартість 2000 зл. усе те попало разом зі замком в руки бунтівників. В Палагичах зложила й инша шляхта свої річи. Сам Марціян Сєлєцкий з Обертина стратив тут 10.000 зл.

З Палагич повернула ціла громада до Товмача. Наперед загорнула фільварок Трусколявського і все збіже згодувала своїм коням, чим нанесли шкоди на 500 зл. За той час самі вдарили на місцевий костел і знищили до крихти, навіть вікна, вівтарі, амбони й т. и. порубали. Костел був обведений добрим парканом і його бунтівники розібрали та з сього матеріялу поставили вежу, аби могти лекше переймати Поляків. Свою злість проти католицтва довели до того, що не дозволили, аби перед містом на поли тамошнього хірурґа стояла фіґура. Хоч була посвячена, таки її розбили.

Про переслідуванє Поляків в самім Товмачи знаємо ще те, що та сама кумпанія забила в лісї Петра Островского і спустошила його двір у Товмачи. З помежи Товмачан Яремко зоветь ся полковником, так само піп Василь з

Озерян, Максим Чевага і Олеші. Крім того подибуємо священиків з Олеші, Грушки, Борзник і Надоріжної.

Незабаром уступили Товмачане свій провід кому иншому. На Покутю появив ся якийсь Семен Височан. Він визначав ся незвичайною енерґією і орґанізаторським талантом. До него почали сходити ся околичні громади селян, так скоро коло него утворилась армія бунтівників, а в нїй було 15.000 чоловіка. Головний його табор стояв в Отинії. Навіть шляхтичі-Русини приходили і вступали в ряди його війська. Насамперед злучила ся з ним шляхта з Ісакова, як Матій Кнїгиницкий, Богдан Грабовецкий, оба з синами, Петро Березовский, Дмитро Татомир. За ними приставало до Височина богато иншої шляхти. Шляхта займала почесні місця у Височинім війську, вона старшувала, була полковниками. Височан, маючи велику громаду, почав провадити війну, руйнуючи шляхотскі двори й замки. Найважнїйшим моментом Височана було добутє Пнївського замка, куди схоронило ся богато околичної шляхти. Замок добуто при помочи козаків, пограблено і зруйновано, так що від тодї вже лежить до нинї у звалищах. Потім розпустив поодинокі віддїли і сї нападали на двори, розбивали втікачів і т. ин.

Громаду товмацких міщан, провадив попович Яремко. Він провадив віддїл подїлений на сотнї, з коругвами й музикою, по містах і селах, чинячи всюди спустошенє, грабуючи і проливаючи кров шляхти й католиків. Сюди

прилучували ся звичайно селяни з Озерян, Олеші, Грушки, Бортник. Межи иншими напали вони на двір в Живачові і знищили до тла. Иншим разом виступають товмацкі міщани поруч делятинського попа Андрея, добротівських міщан та селян із Ланчина, Красної, Пядники, Раковця. Вони всї розбили шляхтича Яблоньского, що туди зайшов аж з білоцерковського повіта. В Красній стратив свого добра на 6,000 зл. Решта впала в руки підгайчицьких і кулачківських і ин. селян (на 2.500 зл.)

Ціла 15-тисячна громада Височина не могла все разом ходити так, як при здобуваню Пнївського замка. Де був який укріплений замок, то його здобуто спільними силами, але опісля при нищеню поодиноких шляхотських дворів такий великий здвиг народу був би лише великою перепоною в скорій діяльности. Тому лише поодинокі ґрупи селян і міщан, в ріжних сторонах нападають, палять і пустошать панські двори, костели і т. ин.

Руська шляхта, що пристала до Височина загадала між иншими похід на двір в Корневі. Забрано стадо, спустошили гумно, двір і натомість лишили купу попелу. Тасама українська шляхта в товаристві Височина навістила шляхотські двори в Грабівци.

Коло Обертина господарювала громада селян з Жукова, Бортник, містечка Камінок. Ватажком був жуківський піп і його син. Насамперед сей піп ходив на Богородчани з одною громадою, опісля прилучили ся до него

ще селяни з Бортник і міщани з Камінок, і богато инших, і ще раз ударили на двір Курдвановского, спустошили його і спалили.

Буртники у сїй сторонї звернули ся головно против обертинського замку. Цікава скарга на міщан і селян з Камінок: „Дня 18 жовтня — оповідає Сєлєцкий — збунтували ся наперед Камінчани. Війт Кушнїр зі своїм сином, присяжний Джога, Дмитро присяжний з сином, піп Кадьовский з двома зятями і богато инших зібрало ся з місточка і села Камінок і піднісши своєвільні, розбійницькі коругви, напед пішли до замочку в Обертинї, пограбували мої комори і добром поділили ся. Опісля вертали до Камінок, одні возами инші піхотою, з жінками й дітьми. В Обертинї брали, що їм лише подобало ся. Повикопували з землї чотири скринї з моїми річами і їх порубано. Випорожнили дванайцять засіків з мукою, пшоном, горохом, пшеницею, солодом, житом, окрім того, що лежало на землї. Я втік від всього лише на кони, а жінка моя з дітьми колясою ледви втекла до Пніва... Вкінци вїхали в гумно з кіньми, вигодували і порозкидали вівси, ячменї, горохи, плоти порозгороджували, дошки позабирали. На остаток, чого не могли забрати все те повиносили з комор та шпихлїрів і у дворі спалили. Серед тих що ходили на обертиньский замок згадують ся селяне з Жукотина, особливо Микола Горбачук, що сам забрав 120 овець Сєлєцкому".

Околиця Городенки стояла також у повні бунту. В тім селї (Городенка була тодї

селом) був замок місцевого дідича Стржемовского. Він також упав в руки бунтівників і місцевих городенських селян, з Туґлукова, Олешкова, Килюхова, Вікна, Димидча, Любковець, Чернятин, Задубровець і Ганьковець, також із заболотівсьих міщан. Добувши замка пограбували все добро, решту пустили з димом.

Міщани із Заболотова брали визначну участь в покутських бунтах. Здобуте заболотівського замка було мабуть їх ділом. При тім згадують ся навіть лисецкі міщани. В скарзї на них говорить ся, що йшли туди з великою силою народа з ріжних околиць, в товаристві козаків, з розвитими коругвами як військо. З того можна догадуватись, що се була власне громада Височина. При грабованю замка звернено особливу увагу на зложене там оружє, особливо на гармати, що відтак брали з собою уживаючи до здобуваня замків і до битв. Про визначну участь заболотівських міщан свідчить хоч би й се, що при походї на оден з міщан, Кравець зоветь ся полковником, Коваль підполковником, а Кушнір хорунжим. Заболотівщани разом з селянами з Туглукова, Олешковець, Любковець, Димидча, Задубровець, Залужя, Семаковець, Перерова, Трійцї, Підгайчик, Рожнева, Новоселицї, Соколова, Іспаса напали між иншим на замки Яблоновских в Лючі і Добеславцях, добули пограбили і спалили, Посеред них були священики з Залужя, Семаковець, Перерова, Трійцї, Рожнева. Сей останний — Ко-

ритко має навіть титул полковника. Подибуємо також сотників (Трепитка з Підгайчик), десятників (Калитчин з Перерова). Майже з кождого села виступає також отаман, війт, писар або т. ин.

Иншим разом заболотівські міщани і з Задубровець , Ганьковець, Чортівця, Підгайчик, Перерова спустошили замок в Печеніжині, наробивши шкоди на 40.000 злр.

Коломия була містом з значним числом чужинців і вона за цілий час додержала вірности Польщі. Коли туди прийшли козаки, деякі коломийські міщане покидали місто, утікаючи в Молдавію.

Селяни з Підгайчик і Турки подибують ся при находї на дім Мєшковского в Турцї. Скарга остатнього закидує їм, що вони довідавши ся про козацьку своєволю в місяци вересни (?) зібравши громаду инших селян, межи ними хлїбичинського попа, вдарили в опівночи на двір Мєшковского в Турцї, кинули ся на нього, страшно покалїчили, так що права рука пілком усхла, на лївій окрім ран утято ще два палцї. Всьо що було в домі забрали, межи тим готівкою 300 зл. Опісля перейшли на гумно й позабирали усе збіже. Селяни в Лючі пограбували місцевий замок. Княждвірскі селяне з своїм попом, селяни з Княждвірки, Товмачика, Івановець, напали на двір в Княждворі, і цілком попустошили. Ті самі забрали збіже в Іванівцях. Ключівські селяни з попом Онофрієм спустошили двір і поубивали декого зі служ-

би. Селяни із Сопова спалили двір в Текучі.

В околици Кутів, над Черемошем були безперечно бунти, хоч близших звісток про них не маємо. Сего додумуватись можна б хоч із того, що ще 1. н. ст. мая 1649 р. не було там повного спокою. Тоді то саме селяни з Тюдева напали в ночи на дім фактора в Кутах, одного слугу убили і дім пограбували.

З помежи околиць по сім боці Товмача, над Бистрицею, окрім вже згаданих, волосівські селяне разом з селянами з Слободи і Цуцилова, попустошили маєтности Бидловского, галицкого войского, межи тим дістались у їх руки річи иншої шляхти, що позносила до волосівського замка. Вони також разом з людьми з Цуцилова, Тисьменичан і Вороної спустошили наперед двірські маєтности в Цуцилові, опісля спалили двір і коршму в Лядзкім.

Селяне з Камінної, Веселиції, Гостова, Волосівскої Слободи, Лядзкого, під проводом шляхтичів-Русинів, Андрія, Кикула — Березовских, „маючи змову з козаками і бунтівниками" напали на село Перерісль і там попустошили шляхотські двори. Міщани з Солотвини зібравши селян з Порогів, Лукви (Завоя), Яблониції забили Мартина Яблоновского, коли сей ховав ся по тамошних лісах зі страху перед козаками і бунтівниками. Селяни з Манастирчан, Крички, Порогів і Яблінки знищили цілком двір в Струсові. В Білих Ославах

тамошні мешканці разом з селянами **Чорних** Ослав і Солободи Росяної і богатьох инших спустошили двір Валеріяна Жардецкого.

В скаргах на селян того часу дуже часто говорить ся про се, як бунтівники нищачи Поляків мали надію, що їх дотеперішні пани вже більше не вернуть ся в їх сторони, і що вони самі тепер запанують. Однак по відході українських козаків з Галичини пани зачали вертати. Покутські бунтівники змагались проти того повороту всїма силами. Акцією для повздержаня Поляків кермувала та руська шляхта, що прилучила ся до бунтивників, голов но ся з Ісакова. Поляки могли вертати лише з лївого боку Днїстра, головно тому, що західні сторони від Прута — Калущину Долинщину обійняли не менші бунти, як тут, і поворот шляхти міг бути лише під охороною війська, що могло приходити лише з сього боку Днїстра. Отже цїла увага була звернена в той бік, аби не дати Полякам перейти через ріку. Наказано передівсїм, аби забити кождого Поляка, де лише подибаєть ся, до того видано розказ, аби на всїх Днїстрових перевозах повитягати пороми на правий беріг. Коло сих поромів поставлено сторожу, що мала під карою смерти день і ніч стерегти перевозів. Провідники бунтів що-день під'їздили над ріку побачити, чи допильновують розказів. Усе те не помогло. Незабаром зблизив ся до Днїстра адмінїстратор Потока Вульф з хоругвою війска і з шляхтою вигнанцями. Руська шляхта думала оборонятись і звела битву, але як вона

випала, сього на певно не знаємо. Мабуть бунтівників розбито і таким способом настав розмірний спокій. Про Височана гублять ся також відомости, він або пійшов з козаками, або утїк у Волощину, куди богато пійшло бунтівників, або може вкінци його десь убито.

КАЛУЩИНА.

Народнї рухи в Калущинї (старо калуське, долинське і часть галицького) подібні до рухів Товмаччини. До повстаня прилучили ся всї стани руської суспільности, шляхта, духовенство, міщанство й селянство. Головний провід беруть в руки міщане та священики, як люди більш досвідні і впливові. Осередком руху був Калуш, а Калущани стоять на чолї орґанїзації, в котрої склад входить майже вся селянська людність сих повітів.

В Рожнїтові був укріплений замок, куди похована ся околична шляхта разом з тим, що могла з собою забрати. Добувати того замка вибрала ся величезна громада бунтівників під проводом калуських міщан. До них прилучили ся селяне з Копанок під проводом Марка Лисовця, з Мостиск, Кадовбного під проводом князя Півторака, з Сївки, Пійла, Вістової, Підмихайля, Довгого, Тужилова, Берлогів, Новиції, Мислова, Рожнїтова, Рівнї, Каменя, Угринових обох, Ценяви, Льдзїна, Завоя, Ґрабівки під проводом свого

попа Князївського, Рисьнятого, Красного, Лецівки, Дуби, Рипного, Перегінська, Небилова, Слободи, Сливки, Ясеня, Липовці, Суходоли, Ілемя, Нягрина ,Лолина, Ясенівця, Максимівки, Пшеничника, Новошина, Велдїжа, Грабова, Пацикова, Струтина, Лопянки, Райгорода й ин. Як бачимо тут злучили ся майже всї села Калуського і Долинського повіта в одну громаду, що доходила до трох або чотирох тисяч чоловіка. Та цїла громада, підійнявши коругви, збройно, з гарматами, гаківницями, кобилами і т. ин., наперед вдарила на двір в Топільську, пограбувала й спалила, далї знищили двір в Рівнї і в Сваричові і пішли на рожнїтівський замок. Зібрана там шляхта покинула замок, полишивши всї богацтва „самі тільки з душами, жінками і дїтьми, на конях, бо возами було трудно". Селяне впали до замка і забрали все до чиста. Потім пігнали далї за втїкаючими в гори. У дві милї від Рожнїтова в Велдїжу догнали їх. Була тодї ніч. Бунтівники счинили страшний крик і кинули ся на шляхту. Сї думали, що се Татари і пійшли в розтїч, покинувши все, що тільки мали з собою. Богато поубивано, инші на конях або піхотою утїкали лїсами. Тїла убитих покинено псам і вовкам. Богато було поранених. Розбивши шляхту вертала цїла громада в тріюмфі, а по дорозї відлучували ся поодинокі ґрупи, відходячи домів з добичею. При тім ще такі віддїли грабували по дорозї. Так кадовбенські селяни, під проводом

свойого князя Кореня, повертаючи з того походу, спалили двір в Креховичах, стада — 66 коней і худоби 86 забрали. При тім покарали ще креховецьких селян за те, що не прилучили ся до них.

Два тижнї опісля злучила ся знов цїла громада до походу на Долину. Кадовбянські селяни відвідали ще раз Креховичі, взяли ще останки з майна Понятовского, знищили млин, Жида коршмара побили, його дїтей двоє забили і гроший 170 зл. забрали. Тим разом спалили також двір долинського підстарости в Креховичах. Його піддані хотїли боронити панського добра, але їх розігнано, двірських слуг побито одних на смерть, инших полишено за неживих. При сім находї в Креховичах мали участь також дрібні руські шляхтичі з того села — Креховецькі. Тут було одно дивне: коли не вільні піддані якимсь способом були прихильні дворови, то сї гербовні, свобідні люди помагають бунтівникам в грабованю. Такий самий виглядав похід иншої дрібної руської шляхти —Витвицких на соляні жупи на передмістю в Долинї.

Нахід Кадовбнянців на Креховичі повторив ся з тої причини, що саме тепер вибиралась цїла та велика громада, що перше спустошила замок у Рожнїтові, на Долину. По дорозї навістили ще двір в Брошневі.

Прийшовши до міста, наперед пограбовано костел св. Анни опісля кинули ся на Поляків і Жидів, забираючи їм увесь добуток. Переслїдувані утїкали, аби схоронитись у лїсах.

Богато Жидів втікло аж в гірську закутину до Суходола. Одначе бунтівники пішли й туди і забили 46. Подібні походи сеї великої громади селян повторювались в місяцях жовтни, падолисті і грудни. За сей час могли вони обчистити оба повіти цїлком. Певно-ж, що не всюди ходили всї разом, але в міру потреби роздїлювали ся і злучували ся знову. В оповіджених випадках годї доглянути, хто був головним проводиром цїлої громади.

Скарги на першім місци кладуть звичайно калуських міщан, а з посеред тих найчастїйше священика Дунця. За те при богатьох инших подіях висуває ся на першім плянї особа священика Іван з Грабівки. Скарги зовуть його головним проводирем.

Ся громада калуських бунтівників мала також зносини з покутськими бунтівниками, бо при здобуваню замка в Студїнцї добирали собі товариства з під Пнївя. Сей напад на Студїнку зробили калуські міщане при помочи селян з Пійла, Довгого, Сївки, Копанок, Кадовбного, Грабівки, Підмихайля, Берлогів, Каменя, Льдзїня, Угнова, Новицї. Ті самі міщани й селяни знищили до нащаду замок в Переганську, забравши все, що в нїм було. У вересни Калушани навели селян на двір в Котятичах і пограбивши, спалили. Поміж учасникави сего сего походу згадує ся попадя Пісочничка з Довгого, як одна з головних осіб.

З тих подій, де головно виступає Іван піп з Грабівки, до найважнїйших належить нахід на замок у Бережници. В склад громади

входили селяне: з Грабівки, Лукви (Завоя), Рипянки, Вістової, Старого Угринова під проводом попа Лички, Підмихайля, Майдана, Загіря, Копанок, окрім того священик Іван Малишкович і селяне з Вищого Угринова. До них прилучила ся ще руська шляхта з Бережниці з тамошними селянами. У великій силї, збройно напали на Бережницю. В замку впали в їх руки всї сховані там річи,особливо ріжне оруже, як порох, ладунки, кулї, рушницї й т. ин. Деяка частина селян мабуть намагалась боронити замка, бо їм відобрано вісїм рушниць. Ввінци підпалили замок. Пан післав був ще завчасу конї до Ясеня і там поручив своїм підданим стерегти їх. Тимчасом угринівский піп Малишкович зібрав у друге громаду людий і забрав сї конї. Коло 11 падолиста священик Іван з Грабівки попровадив селян на двір у Зборі і знищив його. Коло 2 грудня він з селянами з Пійла, Довгої, Мостиск, Копанок і Кадовбної нищив шляхотські двори в Голинї і Сївци. В Тужилові селяне з Берліг і Довгого з попом Стефаном, зібрали більшу громаду з сусїдних сіл і вже тодї, коли козаки уступили з Калуша, напали на двір в Тужилові. Пан з родиною утїк, а селяни спалили і ограбили двір.

Про самий Галич не знаємо нїчого, окрім того, що се місто значно знищене і при тім потерпіли тамошні судові книги, але як поводились галицькі Українцї, того не знаємо. З помежи сіл на захід від Галича згадують ся: Колодіїв, Довгова (Должна?), Середня,

Нижня, Довга, Лука. Селяне сих місцевостий напали в часї коло 1. падолиста на двір в Колодієві, пограбували навіть двері, вікна й столи порубали.

З Колодієва пішли до Луки, де в замку околична шляхта переховувала свої річи. Усе що було в замку впало в їх руки. Тут головним проводирем виступає Іван Мельник з Колодієва Окрім него подибуємо ще священиків: Іванашка з Довгої, Тимофея, його двох синів та брата з Нижної Довгової. Селяни з Темеровець і Мединї, разом з своїми священиками убили шляхтича Бєльского, котрий блукав по лїсах разом з иншою шляхтою.

З инших сіл над Дністром є деякі звістки про Луку і Цьвітову. З Підгаєць утїкали Жиди, спасаючи себе самих і купецькі товари. В Луцї пристанули вони відпочати на полудне й попасти змучених коней. Селяни, побачивши набиті вози, дали знати до Цьвітової. Тут велено їм платити якесь мито, втїкачі дали, що бажано, але селяне все ще видумували перепони, щоб задержати Жидів до ночи. Сї догадались, що з того може вийти, тож післали тайком двох з помежи себе по якогось шляхтича Лєнчевского, просячи помочи аби могли перейти за село. Сей заспокоїв їх і не радив пускатись у дорогу, лише переночувати в селї. Жиди послухали і ночували посеред села. Тимчасом перед розсьвітом збудив їх великий крик селян, що в великій громадї, тамошних і околичних, напали на них, одних позабивали, инших покалїчили тяжко, вози по-

розбирали і все добро у великій скількости пограбували. А тепер надїхав сей опікун Ленчевський, почав ганьбити селян, що розбивають подорожних людий, навіть силою відобрав частину здобичі. Селяни порозходились, Жиди просили Ленчевского віддати їм відбиті річи, але він нагнав їх з нічим. Усе те було ще перед приходом козаків. У Цьвітовій пограбували иншим разом селяне, особливо з Горішнього, Довгого, двір і забрали худобу, що пан пригнав був сюда аж з Деренівки. В Войнилові пан з Дуброви переховував дещо з своїх річей у руського священика Корчака. За згодою сего господаря міщани рознесли шляхотське добро до чиста. Селяни з Дуброви ще з початком жовтня спалили двір вартости 500 зл., забравши все до чиста.

Межи поодинокими подіями згадаємо ще про те, як хотинські селяне пограбували Юрія Зарембу. Він утїкав з родиною з Волосова до болехівського замка і коли вечером переїздив коло Хотина, селяни напали на нього, а він почувши стріляне, покинув вози і утїк з родиною.

Посеред громади селян і міщан Калуського повіта бачили ми вже людий Долинського староства і найбільше їх виступає підчас походу на Рожнїтівський замок. В поході на Долину бачимо також села: Струтин, Лопянку, Липовицю, Суходіл, Новоселицю, Тростянець, і Турю. З помежи тих, що здоганяли в Суходолї долинського підстаросту Яшовського та долинських Жидів, згадують ся селяне зі Стру-

тина, Лопянки, Грабова Ілемя, Суходола, Липовиці, Надієва, Ракової. Вони розбили кондукт Яшовського і побили кільканайцять долинських Жидів.

ЖИДАЧІВ-СТРИЙ-ДРОГОБИЧ.

Народний рух в західній части правого берега Дністра, обіймаючий повіти Жидачів, Стрий і Дрогобич не мав анї сили, анї сеї громадської орґанїзації, що в Калущинї та Товмаччинї.

В самім Жидачеві руські міщане збунтували ся під проводом попа Ілька від св. Миколи, напали на замок, пограбували зложене тут шляхотське майно та взагалї наробили чимало шкоди. Так само зробили у себе журавенські міщани. Вони виступають під проводом свого попа і міщанина Свиста в походах по околиці. Бачимо їх в товаристві селян із Млиниск, Любощі й ин. Околична шляхта схоронила ся до замка в Рудї. Селяне з Любші з смухівськими людьми напали на двір в Смухові та пограбували його. Хлопи з сїл: Буковина, Виксичі(?), Молотів, Димидів, напали й пограбували пана в Бережниці.

Коли держівський дїдич Ян Ґадлїньский переховував ся в стрийськім замку від козаків, селяне з Київця зібрали ся в кількадесять чоловіка, вчасти на конях, вчасти піхотою впали серед страшного крику: галай! галай! до Держова. Люди, почувши такий крик, попере-

страшували ся й поутїкали, хто з чим міг, до лїса. Київецькі селяни кинули ся по хатах, позабирали, що лише найшли догідного, далї пігнали в погоню за селянами. Дігнали їх і змусили покинути й останки свого добра. При тім так перестрашили одну селянку, жінку Івана Мельника, що вона розпрощалась із тим світом. Опісля повернули до села, вдарили на двір, службу порозганяли і пограбували усе до чиста. Повертаючи позабирали з поля селянську і двірську худобу, навіть знищили попівську пасїку під лїсом.

Коли козаки були в околицях Супятич, то оден сулятицький селянин гостив у себе козаків цїлий тиждень. Він попровадив селян на двір і пограбував до нащаду. Межи добичею було й 13 свиний, котрі зараз порізано на бенкет. Иншим разом сулятицькі селяне, получивши ся з сусїдами з Балич пограбували майно Даниловича в Сулятичах. Посеред Баличан бачимо також їх священика. Вони ще в грудни по відходї козаків напали на Яна Цєклїньского, самого піймали, звязали, били й покинули за неживого, худобу його забрали собі. Посеред бунтівників бачимо також шляхтичів-Русинів Витницьких з Витницї.

В Дрогобичи, котрий приготовив ся до оборони, було богато Русинів. Вони післали кількох з поміж себе до козаків, заохочуючи їх на Дрогобич. Був се козацький віддїл, що повертав не далеко Дрогобича. з гір. Русини позносили усї свої річи до церкви, не кажучи нїчого католикам і Жидам, Коли козаки підій-

шли під саме місто, міщани на валах почали до них стріляти. Тоді Русини стали кричати: „Не стріляйте бо погубите себе і нас!" і почали утікати до своєї церкви окруженої муром і валом, позабиравши з собою стрільби й инше оруже. На решту міщан упав страх і кинули ся також тікати. Козаки увійшли без перешкоди у місто, вдарили на костел і спустошили його, забравши зложені тут шляхотські депозити. Козаки полишили ся довший час в місті. Дрогобицький священик Чорнохреский і міщани Росолович та Березович гостили два тижні в своїх домах козацьку старшину. Вже як козаки полишили місто, прийшла військова поміч від Стрия. Тоді міщани Русини пустились по околичних селах з аґітацією, аби селяни йшли відбирати місто. Зібрали дві тисячі селян, і вдарили знову на Дрогобич, добули і зчинили різню. Борба між Русинами а Поляками в Дрогобичи має сильний реліґійно-національний характер. Суспільна орґанізація, єдність і солідарність ставлять дрогобицьких Русинів на однім з найперших місць межи народними рухами 1648 р. в Галичині.

Властителька К р и н и ц і (коло Медinич), скаржила ся на селян, „що вони в падолисті, заманені своєволею козаків, покладаючи на них надію, кинули ся до бунтів, учинивши змову і спільну нараду, напали оружно в ночи на двір". Пані зі страху ще перед тим була виїхала, а селянам казала загнати худобу до Стрия. Селяни не то що не послухали єї, худоби не відогнали, лише видали козакам і Та-

тарам, до того пограбували весь маеток і спалили двір. В Східници ціла громада вдарила на замок. Добули позакопувані скринї, лише голї стіни полишили, двір підпалили, з гумна вивезли все збіже.

ПІДГАЙЦІ-РОГАТИН-КОМАРНО.

Про підгаєцьких міщан знаемо не много, але і се доказує їх постійну участь в рухах. Підгаєцькі Жиди завчасу утїкли за Днїстер, боячи ся Українців. Коли польська шляхта покинула Будзанів, міщане розбивали і грабували. Оден пан Замєховський гнав стадо своїх коней у Польщу але Підгаєчане силою забрали їх для себе. Деякі його річи були переховані у підгаєцького міщанина Северичина. Сї річи дістали ся в руки бунтівників. Перед вів сам підгаєцький війт Більдага. Селяни Губина і Бедриховець ходили по околици ватагами і розбивали панів. Селяни з Семяковець і Медики напали на двір в Медусї. Знищили пасіку, пограбували і спалили двір, зруйнували солодовню, а лїси і гаї повитинали. Селяни Долїшної Липиці брали живу участь в бунтах цїлу осїнь. Коли дїдич в Сернках покинув свій замок, виїхав з возами, жінками, дітьми й худобою далї на захід, а в замку полишив лише слуг, що мали обороняти полишене майно. Згадані селяне прийшли тодї громадно до замку, заявляючи охоту боронити його від Татар. Слуги впустили їх, і господа-

рювали тут вісім тижнів. За той час рознесли вони все, що лише полишив дідич, збіже і сіно згодували своїми кіньми, а ліс спустошили.

На замок міста Журова напали селяне з Явча, Васючина і Воскресинець (коло Рогатина) разом із иншими сусідами і пограбували його. З першого села виступає також при тім священник Василь. Люди з Уїзда під проводом свого попа, з Юнашкова також із своїм священиком, разом із селянами з Куничок (Кунич) і Горішних Сернок ще з самого початку селянських бунтів спустошили панську маєтність в Обельниці.

Міщани Рогатина, Підкаменя і Княгинич чинили найдальші походи з помежи всіх бунтівницьких громад Галицької Руси. Перед водив Рогатин. Тамошні міщани стають у ряди бунтівників і з приходом козаків до міста. Козаки скинули дотеперішню міську управу і завели нову, поставивши від себе головою міста Кучаровича чи Кучаровського, і від тепер він провадить у всіх справах. Міщане й люде з передмістя Бабини, напали на латинський костел св. Миколая 6 н. ст. жовтня, порозбивали двері й замки, пограбували до чиста, порозкидали й поганьбили реліквії, навіть підлогу повиривали і т. ин., вкінці до середини понатаскували трупів, навіть таких, що релігійний ритуал забороняє їх ховати. Шкоду костела раховано опісля на 30.000 зл. Потім кинули ся на доми, де жили монахи, і з восьмох їх полишили тілько голі стіни, бо навіть забрали двері й вікна. При сім кляшторі

була й школа, і її спустошено разом із домами, де жили учитель, орґаніст і инші костельні слуги. В домі пароха кс. Хризостома Янецького забрали між иншим богату бібліотеку, образи і т. ин., наробивши шкоди на 10.000 зл. Вкінци зруйнували бровар кляштора, — взагалі не зосталось цілого кутка для них. В походах по околиці лучили ся рогатинські міщане з иншими громадами, мали вони також участь у наході на двір в Середних Сернках. Вони ходили також у Підкамінь і там при помочи тамошних міщан пограбували замок.

Підкаменчане виступають звичайно лише разом з рогатинськими, а також кнїгиницькими. Вони ще 23 серпня напали на трох шляхтичів, що туди переходили до Львова; побили їх тяжко, гроші забрали і притім погрожувались „не живити тепер анї одного Ляха на світї". Після серпня бачимо їх поміж першими бунтівниками на лївім боцї Днїстра. Над ними запановують якийсь час два укр. шляхтичі з Новоселець: Струтинський і Мединський. Вони оба навели громаду, зложену з Кнїгиничан і селян з Новоселець і бопольску шляхту. Було до 200 чоловіка. Були два походи сеї громади на Новоселиці. Наперед пограбували шляхотські двори. В ночи з недїлї на понеділок, вдарили на двір Себастіяна Новосєльского. Він спокійно спав у тій хвилї. Вийняли його з постелї і почали сильно бити. Коли думали, що вже не живий, покинули його. Тоді Струтинський, побачивши, що побитий міг би ще віджити, крикнув: „Панове

отамани! ви тільки подразнили того чоловіка на свою голову! Се Лях і був жовніром, богато він нашої і вашої Русї позабивав!" На сей поклик позбігались назад бунтівники, впали до хати, виволїкли на подвіре і тут йому відтяли голову. Тоді ще Струтинський і Мединський почав намовляти товаришів, аби тїла не ховати, кажучи, що нехай се тіло їдять пси і свинї. Опісля ще виволікли жінку Новосельского, збили сильно і потім почали грабувати двір.

Кнїгиницькі міщани разом із селянами з Загіря ходили на Ходоростав (Ходорів). Вдарили на костел, і здобувши пограбували до чиста. Вкінци пустили ціле місто з димом. Коли після того ходили ще по околици, знищили став у Добровлянах вартости 5.000 зл. і забрали збіже.

Відхід козаків з Гиличини не спинив від разу руських бунтів. Міщани й селяни боронили ся ще проти повороту шляхти, скоро почала стягати ся до своїх спустошених дібр. Арендатор Боринич Ржечицкий повернув з иншою шляхтою 6 грудня. Як лише запала ніч, з'явила ся велика громада бунтівників. Були там кнїгиницькі міщани під проводом свого священика Федора, селяне з Острова зі священиком, так само з Городища, селяни з Ляшок і Молодиньча. До них прилучили ся всї бориницькі селяни з попом. Опівночи вдарили всї на двір. Ржечицкий утїк з двора і піхотою почав утїкати до Бериздовець. Бунтівники пігнали за ним. В Бериздівцях

був замок розвалений тепер бунтівниками і в розвалинах того замку схоронив ся він. Але його тут відшукали і вбили, забравши від нього 1.500 зл. а опісля повернувши ще раз до Боринич, докінчили спустошіня. Тиждень пізнійше подібно сталось у Роздолі, при тім мали участь окрім згаданих міщан і селян ще й міщани з Рогатина й Підкаменя. Тоді повертала шляхта й польске духовенство зі Львова в свої околиці, також роздільскі міщани-католики і Жиди з Комарна, де видержали козацькі напади. Прийшовши до Роздола, позносили весь свій маєток до католицького костела Кармелїтів, що був обведений муром разом із замком. Тимчасом несподїваний напад бунтівників збавив утїкачів і того добра, що везено до Львова й Комарна.

Таку саму полїтику, не допускати до повороту шляхти, провадили й селяни з Молодиньча й Голешова. Коли Личковский повернув при кінци падолиста, селяне 29 падолиста, в ночи з недїлї на понедїлок, взявши в руки киї, коси й т. ин., вдарили на двір, вирубали двері, хотячи піймати ворога. Личковский утїк на гору, деякі полїзли за ним, инші обступили довкола хату, аби куда дахом не втїк, вкінци скинено його з гори на сїни, сїчено ножами, стріляно до нього, аж Богу духа віддав. При тім пограбовано весь добуток Личковского. Тї самі разом із Голешівцями й иншими бунтівниками вже під зиму 14 грудня напали опівночи на двір в Млиньськах, убили управителя маєтку, бо пана не було. Маєток

пограбовано.

Селяни Вербіжа, Гонятич, Черкас та Кагуєва, піддані львівської латинської капітули, зараз після відходу козаків і Татарів пограбили й спалили двір в Вербіжи. Шкоду рахував собі посесор на 7000 зл.

Одно лише Комарно в сих сторонах видержало непорушно серед цілого замішаня. Тут був доволі сильний замок і міські укріпленя, то-ж полковник Головацкий даремно його добував по відході козаків з під Замостя. До Комарна стягалась також околична шляхта, міщани-Поляки й Жиди з инших міст, навіть із Роздолу, і тут безпечно перебули грізну хуртовину, хиба ще декому при повороті до рідних місць прийшлось більше або менше потерпіти від бунтівників.

Положене дальше на захід село Чайковичі було переважно заняте дрібною ходачковою шляхтою. Вона також грабувала більші шляхотскі маєтности. Коли вже козаків не було в Галичині, вони напали 11 грудня на двір в Чайковичах і пограбували його, забравши головно все збіже.

ЛЬВІВ-ЗБОРІВ-КАМІНКА.

Українські міщани Львова і селянство в околици Львова не взяли участи в борбі против Польщі, навіть тогди, коли Хмельницький стояв під Львовом. Причиною було здаєсь се, що у Львові і в околици було більше поляків

і ин. чужинців, ніж Українців. Про бунти селян на схід і північ від Львова також не переказує нам історія, бо се був як раз шлях, котрим під Львовом йшло українське козацтво. Селяньство зіллялось тут з козацькими ватагами і тому вісти про самостійну акцію селян в сих сторонах дуже скупі.

Перед теребовельський суд приведено зборівського міщанина Турчиняка, обжалованого паном Людзїцким, що Турчиняк напав з товаришами його транспорт і забрав все добро з 20 кіньми. Суд віддав Турчиняка на тортури, три рази, як веліло право, тягнено його, до того понад припис права печено його вогнем. Зібравши поодинокі його зізнаня, дістанемо такий образок: Зборівські міщани пограбували наперед костел. Опісля зробили з костельної коругви — воєнну і так ходили на дальші походи. Одно з найперших їх діл було власне розбитє Людзїцкого. Між ними були також люди з Сатанова і міщани з Озірни. Вони пограбували також костел в Поморянах і Дунаєві. Головно були ласі на дороге одінє та костельне золото й срібло. Пограбоване добро приносили до дому й закопували в землю. В одного зборівського міщанина, Андрушкового була закопана скриня на гумнї з одінєм і костельним сріблом, инші річи були сховані в стайни під помостом. У Турчинякового батька закопано під приспою одінє, инше в стайнї. Козакам дістались також всї конї Людзїцкого з під Плавчи і з Унева, коли вони переходили через Зборів з сином Хельницького, Тимошем.

Окрім того дали йому міщани поклону десять битих талярів. По тих признанях суд присудив, „аби Турчиняка według prawa i wynalasku mądrych спалено на огнї, одначе аби йому втяти наперед праву руку, що нею брав святощі і прибито на публичний вигляд". Остаточно змінено спосіб смерти, „за милосердєм суду і вставленєм богатьох чесних людий" стяти його мечем і голову вбито на пали.

Глинські міщани помогли козакам здобути женївський замок. Вони мали порозумітись з козаками, кінними й піхотними і напали на замок, куди поховалось богато шляхти. Замок здобули, пійманих — одних забили, инших запродали „дуже дешево" у неволю Татарам, усе инше розграбували, замок сам спалили і зрівнали з землею. Між сими бунтівниками згадуєть ся священик, намісник і його дякон.

Про Гологори знаємо лише те, що міщани посилали до Хмельницького, аби приходив чим скорше увільнити їх від „тиранства" Поляків. З помежи сіл визначились журавницькі селяни. Вони грабували, пустошили та нищили добра і доми шляхти, підпалювали, а підчас походу козаків прилучили ся до них. Вони знищили красний рибний став, вибрали усї риби, котрі їли і продавали. Опісля напали на бровар, що до половини спалений остав ся по козаках, спалили до ґрунту, забравши усе, що полишилось по козаках і Татарах, як прим. пасіку. Вижнянский польський ксьондз заховав від бунтівників деякі свої річи у став. Гро-

мада довідавши ся про се, спустошила став, одначе великих скарбів не знайшла, лише кілька кітлів і дещо иншого менше вартного.

Про Струмілову Камінку знаємо лиш се, що там міщани збунтували ся, що побито католиків, помордовано священиків, здоптано костельні святощі. Військо, що туда переходило, проводирів бунту піймало. Їх відослано до львівського суду,де їх вбито на палях. Селяни з Милятина, коли побачили, що шляхта повертає Милятином до своїх спустошених домів, почали в селї визивати їх, насміхати ся, а коли сї вийшли за село пігнали за ними і гнали їх аж до села Безбородів, за сим селом напали на них з стрільбами, з косами і иншим оружєм, старого Поповского побили і думаючи, що не живий, покинули обдерши, сина його Станїслава кудись забрали, що й слїду по нїм не осталось, мабуть у Бузї втопили, як пізнїйше говорено, доньку Тересу Сохацьку, що утїкала тростиною і хащами понад Бугом дігнали й обдерли з одїня і усе добро забрали. Те саме зробили й з иншою шляхтою.

СОКАЛЬ — БЕЛЗ — РУСЬКА РАВА — БЕЛЗЕЦЬ.

Північно-східнї околиці Галичини були під впливом народних рухів Волинї, тож тут найперше проявили ся громадні рухи. Сїлецькі селяни вже 2 вересня розбивають втїкачів із Луцка, зрештою сей виступ їх не був перший; подібним промислом бавились вони ще перед

тим. В тім самім часї збунтували ся селяни були зі Скоморохів, Чилеж, Ільковичів, Потурицї і Завишнї ввійшли в порозумінє з сокальськими міщанами, і разом вдарили на сокалський костел пограбували його, доми ксьондзів, школу й инші будинки знищили.

Селяни зі Шпиклосів підчас походу козаків під Замость вдарили на двір в Первятичах і спустошили його. Маєтність в Ляшках спустошили тамошні люди та бунтівники з Тартакова, Тартаківця, Рогалина, Колпитова і ин. Селяне з Васильковець (Василева) і Конотопів пограбували маєтність Суходольского з Жухова. У Шмиткові знов господарювали селяне з Мошкова, Савчина, Завишнї. Вони вдарили на Шмитків, спустошили цїлу маєтність: гумно, став, дві саджавки, пасїку й т. ин. Тамошнї селяне Русини помагали в грабованю. Як козаки підійшли близше, вони наводили їх на перестрашених, похованих селян-Поляків, мучили їх, обдирали, майно їх забирали для себе. Подібно ще перед приходом козаків селяне з Городилович і Ульгівка (Ульвівка?) поспішили ся забрати збіже і понавозити до себе, решта попала в руки козаків, так що полишили ся лише купи попелу. В Сулимові селяне обчистили цїлковито двір, головно забираючи збіже, опісля домову і господарську обставину. Межи тими селянами згадують ся дві жінки вдови. В околицях Угнова селяни з Річицї займають ся грабованєм і паленєм шляхотських дворів. Разом із Шлятинськими селянами знищили до нащаду двір з Зерниках.

Селяни Острова і Боратина ще перед приходом козаків забрали те, що дідичка полишила, втікаючи в безпечні місця. Стоянські міщани та селяни з Радванець і Радванецької Волї, Корчина, Розджалова, Яструбич пограбували двір у Гологолові.. Добротворські міщани напали на Жидів, коли вони утїкали з міста до Белза. Дігнали їх коло Сільця і позабивали. Міщани й селяни з Немилова, Щурович, Куликова, Хмільна і инші напали на двір в Ператинї, спустошили його і спалили. Хмільнянські селяне розбили в своїм селї 19 жовтня пана, при тім усмертили двоє його дїтий. По відході козаків з околиці Рави, околичні селяне, особливо з Гребенного (Гребенова), вдарили на равський костел і спустошили його, навіть позабирали орґанові труби. Ті самі селяни з Гребенова лучили ся також нераз зі селянами з Верхрати, Пруся, та міщанами з Потелича. Вони вирубали панський ліс в Селисках.

Верхратські селяне показали свою бунтівничість на равських міщанах, що утїкали перед козаками, з міста в Польщу. Коли утїкачі прийшли до Верхрати, то селяни кинули ся на них, одних поубивали, инших тяжко покалїчили і забрали все, що лише було на возах, трупи потопили й позакопували кудись. Подібно сталось в Потиличу. Тут почин дали місцеві міщане під проводом двох своїх попів Івася і Ілька Процика. Вони знищили костел і парохіяльні будинки. Сей напад на костел мабуть став ся тоді, коли козаки прийшли туди. Міщане мабуть получили ся з козаками в да-

льшім поході. Разом ходили вони на Руду, де був замок, що боронила околична шляхта. Здобувши його, вирізали богато шляхти й кинули ся грабувати. Козаки забирали що дорозші річи, золото, срібло й т. ин., місцеві бунтівники брали більше господарські річи, худобу, свині, також і оруже. При тім находї на Руду бачимо місцевих людий і селян з Камінки під проводом Шаркова і двох священиків. Коли вже козаки відійшли до Замостя прийшли каменецькі селяни до Руди й разом з тамошними селянами знищили двір, забрали збіже, понищили стави і т. ин.

Двір у Руді знищили селяни з Лукавця з Щуткова однаке непевно, чи се було в тій самій Руді, де був замок, чи в сусідній. Головна акція бунтівників північної сторони Галичини зійшла ся в околици Нароля, Белзця і Липська. Тут бачимо великі громади; їх напади не обмежують ся лише на панських дворах, вони добувають не тільки замків, але й міст. Найважнійше було здобутє міста Липська, переважно залюдненого Жидами й Поляками. На Липсько ходили села: Жиравці, Любича, Верхрата, Тенетиска, Любеля, Брусно, Крупець преорско, Жухів. — Всїх бунтівників було тут до 2.000. Вони ще перед приходом козаків, бо 2 жовтня ударили на Липсько. Побіч мешканцїв там зібралось було також не мало инших втїкачів від козаків. Вони хотїли боронити ся але бунтівники відступили прохи від міста, обступили його довкола, так що коли який хотів утїкати, попадав в їх руки, тратив житє

і майно. Так облягали вони місто, доки не наблизились козаки. Коли сї прийшли, сполучив ся оден відділ з селянською громадою, разом перейшли міський рів і вал і справили різню, не розбираючи нікого. На останку ціле місто підпалили. Тут згоріло самих осад 235, винниць 50. Забито понад 1000 людий, значить, ціле місто вирізано. Імена забитих самі польські, тож зрозуміла жорстокість бунтівників. Та сама громада спалила село Липє, заселене самими Поляками, вистинавши значну їх часть. Тут був замок; його взяли і вирізали кого тут лише найшли. Звідси пійшли на Белзець, спалили двір, навіть десять селянських хат: всї вони належали до мазурських переселенців. Поміж Жидами не робили ріжниції, чи вони свої чи захожі.

Серед селян, що ходили на Липсько, стрічаємо попів з Брусна, Верхрати, Тенетиск.

Хоч козаки покинули сї околиції, бунтівники таки не перестали ходити по дворах і нищити шляхотскі маєтности, найбільше те, що полишилось по козаках. Так селяни з Верхрати, Брусна, Крупця, Лосинця, Жиравець (Журавець) і Мазилів перешукували ще знищені козаками міста й села, як Фльорянів, Нароль, Кадовбища, Хиже й ин., і там забирали полишену худобу, збіже і господарські річи. Верхратські, пруські й тенетинські селяни забрали в тім часї 120 коний Росцїшевського з Гребенного. Селяни з Заміхова, Пши, Пшанської Волї, Рожанця, Рожанецької Волї, Бабич, Лукової напали, спустошили і спалили двір Коморов-

ского, при тім забили двох його слуг шляхтичів. Селяни в Тарнавці наробили шкоди Зерніцкому. Селяни із Жухова напали на двір в Пискоровичах, пограбували й спалили, забрали худобу і збіже, Жида оринадара забили і забрали 500 зл. Вартість самого двора оцінили на 30.000 зл. Селяни зі Зволї і міщани з Ґорая під проводом шляхтича Івашковича розбили Жидів, що втікали з Липська. Юрівські мешканцї під проводом свого попа з більшою громадою бунтівників пограбували і спалили костел у селї Городку (в Росії).

ВІД ГОРОДКА ДО ПЕРЕМИШЛЯ.

Після відходу Козаків з під Замостя прибув полковник Капуста добувати Городка. Руські міщане почали з ним умовлятись, аби цілком міста не добував і дали йому певну суму гроший, здираючи їх головно з Поляків. Місто полишилось неушкоджене, добуто лише замок і знищено усе, що там було. Селяни з Дроздович, Мальчич і Каменобродів, що під проводом своїх священиків спустошили двір в Дроздовичах, полишений паном на попа Антона. Тимчасом сей піп перший попровадив селян на сю поживу. Янівські міщане виступають в товаристві селян. Так прим. 20 квітня 1649 р. вніс Космідер дідич певної части Яниск скаргу на попа з Яниск, що проводив ватазї зложеній з селян з Яниск, Лозини, міщан з Янова і Крехова. Вони „як схизматики, вороги

народу шляхотського, польського і св. кат. віри" після відступу козаків і Татар, маючи велику ненависть до дідича, забрали йому увесь добуток, як худобу і збіже. Худобу по части попродали, по части порізали. Крехівський піп просив Хмельницького прибути в гості до Крехова. Русини в Яворові збунтували ся ще перед приходом козаків. Вдарили на костел, позабирали всї річи, і знищили дім пароха. Опісля пійшли на замок, де було зложено богато шляхотського добра, добули й пограбили. Справивши ся в містї, перейшли Яворів на околицю. Вдарили на замок у Краківци і знищили його. Подібно чинили з дворами в Коханівцї, Гнилицях, Поруднї й ин. Всюди забирали воєнні прилади, знаки, поживу, збіже, самого сїна перевезено на 660 возах до Яворова. Лїси вирубувано, так що перевезено дров на 20.000 возів. Дїдичка Хотинця скаржила ся на міщан з Краківця, межи тими й на молодого попа, селян і попа з Передвіря, Морянець і Коханівки, Грушова, як також на селян з самого Хотинця, що вони напали на її двір, і там довший час перебуваючи й гуляючи зруйнували двірські будинки, товар забрали, одно порізали й поїли, инше забрали домів, в тім богато хатнього, золота, срібла, одіня й т. ин. Потім пішли всї до села Рушович (Рушельниць?) і там спалили двір.

По сїм боцї Сяна козацькі походи майже цїлком не доторкнули околиць Ярославя, тож бунти селян не були тут загальні, лише проявлялись де-не-де. Перемиська земля була зай-

нята і спустошена аж до Сяну, з виїмкою полуднево-західного кута, коло Добромиля й Бірчі. Але про селянські бунти тут не знаємо богато, вони мусіли бути значно слабші, як в инших околицях. Про саме місто Мостиска знаємо лиш тілько, що було дуже знищене. За те подибуємо серед бунтівників міщан із Судової Вишні. Вони й селяни зі Стоянець, Волчищович, Дитятич, Дмитрович, і богато инших пограбували двір у Волосткові. У Старяві напали селяне на двір, самого пана забили, а тіло кинули в воду, що ледви опісля найдено, дім зрештою пограбили цілком. Мишлятицькі селяне під проводом свого священика спустошили посілість тамошного польського ксьондза. Священик Устрицький з Радинич напав з селянами на замочок у Кречовичах і пограбував його, певно при помочи тамошних селян. Селяни з Хіднович та Хриплич найшли на двір в Боратичах і забрали коні, худобу й т. ин. Сам Перемишль оборонив ся перед полковником Капустою, котрий тут наложив головою.

Сяніцька земля була цілком вільна від козацьких ватаг, але селянські бунти і там проявляли ся. Там ще з початком жовтня поставлено військо з причини бунтів „підданих людий руської віри".

— — — — — — — — — — — —

Сі, за д-ром Томашівським в скороченю вичислені факти, то далеко не все те, що в 1648 р. діяло ся на галицькій землі. Не всї події з того часу увіковічнено в судових актах,

з котрих згаданий історик черпав свої відомости, бо не всі „злочини" Українців приходили перед міські і висші суди. До висших судів відносили ся пани лише тогди, коли потерпіли від шляхти, міщан і хлопів иншого пана. Власних хлопів судили самі пани; судили як хотіли, а протоколів не списувано і не лишали їх в архівах. Маса справ з того часу не перейшла також перед висші суди, попросту тому, бо не було кого судити. Се було в случаях, коли „виновник" погиб, або, стративши надію, що польське ярмо в Галичині буде зломане, покинув батьківщину і разом з повертаючими козами пійшов на вільну Україну, або втік у Волощину. Що по упадку повстаня в многих сторонах дійсно не було кого судити, нехай будуть приміром слідуючі записки з сих часів: „В Якимові лишили ся лише 3 піддані і 4 дворища, в Глїбовичах 6 дворищ, в Стоках так само, в Воловім 6 хат, в Новосїлцях 5, у Вільшаници 2, в Ляцькім 2, в Басївці 3 хати і т. д. В Прусах лишили ся тільки 2 піддані, що просили хлїба у Львові. Щирець лишив ся пустий, таксамо Миколаїв.

Вже сей матеріял, який лишив ся в судових паперах, доказує, що гал. Україна не була безчинна в часї сеї великої революції нашого народу против Польщі. Наведені факти доказують також, що бунт галицьких Українцїв був революцією національною. Доказавши участь Галичини в Хмельниччинї і національний характер галицької револьти, маємо рівночасно доказ, що і ціла Хмельниччина була не лиш

револютою поневоленого панами хлопства, але що се був рух всїх українських станів на цїлім просторі укр. земель, навіть тої части, що до Польщі неналежала (Запорожа), против неукр. пана, укр. народу, і української землї.

Цїлию Хмельниччини (менше о се, чи головні провідники руху здавали собі з сего справу, чи нї) було увільненє укр. землї зпід власти Польщі. Коли би навіть станути на становищи, що Хмельниччина до самого кінця не мала позитивної національної програми, то на всякий случай вона була національним рухом, була що найменше протестом против національного гнету, національної неволї.

У інтерпретаторів масових рухів народних, особливо у тих, що стоять по сторонї народних мас, запанувала нинї (під впливом доктринерства Марксістів нерозуміючих теорій Маркса) манїя, у всїх масових рухах народних добачували виключно економічно-суспільний підклад, пояснити їх виключно економічний економічно-суспільними причинами. Таке саме роблять з Хмельниччиною і причину української революції в 1648 роцї добачують виключно в стремлїню нашого селяньства до поправи свого економічного положеня. В той спосіб Хмельниччину зводять на виключно економічні причини і сей великий подвиг цїлої укр. нації називають невідповідним терміном: „соціяльним рухом". В сїм случаю бунтівникам мало розходити ся виключно о скиненє з своїх плечий панщини, о винищенє панів. Такий погляд мавби рацію, коли би в 1648 роцї збун-

товало ся виключно селяньство і колиби бунтівники били виключно шляхту, так польську як і українську. Тимчасом так не було. Економічний гнет був лише частиною — хоч найболючійшою — національного гнету. Пануюча нація нищить поневолену націю передовсім економічно, тож сей гнет найбільше дав ся відчути тій укр. клясї, котра була економічно поневолена одною частию польської нації (польською шляхтою). Укр. хлоп був упослїджений під кождим зглядом під котрим лиш міг бути упослїджений. Він був гноблений так економічно, як і під зглядом особисто-горожанським. Те саме було з иншими станами укр. суспільности. Украін. міщанин і український шляхтич, хоч економічно не так зависимі від польської шляхти, як укр. хлоп, були таки упослїджені так під соціяльним зглядом, як під зглядом особисто-горожанським. Супроти того, що иншої віри був Українець, а иншої Поляк, то і „руська" віра, та руська церков були упослїджені. Все те, разом, так економічний як горожанський і релїґійний гнет; упослїдженє всіх станів укр. нації (хлопства, міщаньства, шляхти і духовеньства) разом з укр. церквою, зложили ся на загально національний гнет, загальну національну неволю. Протест — не лиш против панщини і поневоленя хлопського стану — але рівночасний протест против упослїдженя укр. міщаньства, укр. шляхти, укр. духовеньства і української церкви, був протестом національним. Коли-ж в революції взяли участь всї неспольщені

до сеї пори стани укр. суспільности, то ся революція, хоч вона була соціяльна, не була виключно економічно-соціяльною; се була національна революція в повнім значіню сего слова.

Що Хмельниччина була національною революцією доказує як раз участь Галичини в сій революції. Силою галицької револьти були не хлопи, а як раз ті, що від польської шляхти економічно найменше терпіли. Міщани і шляхта(не ходачкова, але таки правдива родова шляхта укр.) показала ся тоді найзавзятійшими противниками Поляків і польського пановання в Галичині. Міщани бунтують ся перші, а за ними йде укр. шляхта. Найбільші і найзавзятійші ватаги революціонерів складають ся з міщан і шляхтичів, а всі більші відділи орґанїзує і проводить ними міщаньство і шляхта. Також майже все попівство укр. прилучило ся до бунтівничих ватаг, і навіть в многих случаях проводить їм. Найдовше видержує в бунті укр. шляхта. Наколи селянство вже утихомирило ся, то укр. шляхта з силою розпуки боронять українську землю против по вороту Поляків.

Революція, в котрій беруть участь всї стани нації, революція, котра звертає ся против всякого упослїдженя і гнету, а не лиш економічного, є революцією національною. „Суспільною" є така ревлюція остілько о скілько всяка справа обходяча не лиш одиницю, але цїлу суспільність (а нація є будь що будь суспільностию) є справою суспільною. Більше

національної революції ніж була Хмельниччина в Галичині, навіть подумати собі не можна. Єще раз зверну увагу, що брак ясної позитивної проґрами національної не є запереченєм національного характеру руху.

Як ся революція скінчила ся? — Скінчила ся без додатного результату. Вернув стан, який був перед революцією, лише з тим, що польське і шляхотське пановане скріпило ся, а українській елємент стратив і сю відпорність, яку мав перед революцією. Инакше не могло бути. Хоть Поляків прогнано з Галичини, вони по відході к о з а к і в на Україну вернули і запанували на ново.

В Галичині не було сили, котра моглаби здержати поворот Поляків і котра моглаби удержати пановане Українців. Опанувавши Галичину, галицькі Українці були би могли утревалити своє хвилеве пановане лише в такім случаю, коли би розпоряджали вишколеною і постійною орґанізацією військовою, сильнійшою, ніж та сила воєнна, яку Польща вислала, або єще могла вислати до Галичини в цїли привернeня давних відносин.. Такої сили воєнної Галичани не мали і не могли єї дістати, бо стала вишколена армія, а тим менше старий і зорґанізований стан військовий (що в ті часи було одиноко можливе) не дасть ся за рік утворити з невипрактикованої в ремеслї воєннім хлопської маси. Правда, Височан мав зорґанізовану армію з 15.000 людий, але се не були вишколені заводові вояки, лише хвилева збиранина, котра довго не могла видержати яко

стала армія. Супротив браку власної тревалої сили воєнної, на котрій оперлаби ся і цівільна адмініїстрація укр. Галичина була би могла удержати стан витворений революцією лише при помочи українського козацтва. Але се могло стати ся лише в такім случаю, коли би Хмельницькому було насамперед повело ся укріпити ся на Україні і обезпечити Україну, Волинь і Поділє перед поворотом Поляків і перед польським панованєм. Колиби в такім случаю Хмельницький забрав головні міста і обсадив їх козацькими ґарнізонами, то під їх крилами була би могла і в Галичині витворити ся власна сила збройна і власна адмініїстрація цивільна. Хмельницький не лишив в Галичині такої козацької сили, бо з огляду на се, що діяло ся з самою Україною, неміг сего зробити.

Революція в Галичині не вибухла самостійно. Викликав єї прихід козаків. З початком грудня 1648 вже їх не було в Галичині, а без сеї підпори революція в Галичині слабне і остаточно цілком упадає. В додатку прийшла зима. Великі морози та снігові засипи спаралїжували до решти рухи.

Польські війска, що були удержали ся в кількох нездобутих Українцями замках, як пр. в Перемишли, розпочали акцію. Під їх охороною стали вертати на Русь прогнані пани. Ми вже згадували, що там, де під проводом укр. шляхти, українські повстанці були ліпше зорґанізовані, були проби здержаня повороту Поляків. Однак без помочи козаків, укр. ватаги супротив фахового війска польського не

устояли ся і пани та польске пановане таки вернули. Польське військо стало заводити лад і карати бунтівників. Як се роблено, нехай покажуть отсї приміри. В січни 1649 вернув до Заболотова посесор, але в товаристві польського війська. Не питали хто винен, а хто нї. Військо, як лиш вступило до місточка, кинуло ся на людий і вирізало відразу 96, межи тими 30 малих дїтий. Військо Лянцкороньского вислано на Поділє против бунтівників і решти козацтва. Війско переходило попри Тимків, в котрім було повно одних і других. Однак війско не звернуло ся против них, лише ударило на Дунайгород і вимордувало всїх, хто лиш не спас ся бігством. В додатку війско зрабувало і знищило ціле місто: доми, церков, замок а навіть двір.

По упадку революції приходило єще дуже часто до кровавих конфлїктів між Поляками а Українцями, коли Поляки, повернувши, відбирали забране їм добро.

Хоч галицька революція упала, то многі Українцї все таки гадали, що козаки єще раз прийдуть і тоді вони остаточно почислять ся з Поляками. Хмельницький дійсно рушив лїтом 1649 р. знова на захід під Збараж. Тодї на ново вступив дух між Українцїв в Галичинї. Міщаньство і селяньство лише чекало коли він возьме сю твердиню і посуне ся на захід. В тім часї виступають на перший плян тернопільскі міщани. З Тернополя виїхав був поляк Стшежовский, щоби свої скарби перенести в безпечнїйше місце. Однак вже на міських валах

напали на него міщани під проводом якогось запрошеного козака, відобрали всьо добро і веліли повертати назад до міста. Тут держали його три дни під опікою а тим часом довідались, як стоїть справа борб в Збаражи. Коли думали, що вже по польськім війску, убили Стшежовского. Над Дністром селяни з Буковини і Добровлян напали на село Бортники, але їх відогнано. Вдоволили ся тим, що забрали з поля збіже. Коло Жовкви 2. липня проявили ся розрухи, тож зі Львова переходив до Жовкви відділ наємного війска, зложеного з Німців під проводом Адама Бальцера, що мав заспокоювати сих бунтівників. Коли прийшли до Мацошина, Українці скликали до церкви цілу громаду, скинули міст, вдарили на вояків. Бальцера тяжко поранили, инших поубивали, покидали в болото і багно, коні, оружє, річи позабирали. Дня 20. червня 1649 привезено від Буська черця, котрому козаки вибрали очи, повтинали руки та тяжко поранили, хоч він був православний. Сей чернець був на послугах Вишневецкого і носив його листи, за те тамошні Українці піймали його і віддали козакам. В Дідошицях коло Стрия ще 14. жовтня 1649 р. властитель того села і сусїдних Балич післав туди свого слугу Свідерского. Сей наказав селянам, аби приготовили стацію для війська, що мало туди переходити. Коли Сьвідерский їхав на кони коло коршми, побачив цілу громаду людий. Селянин Калина приступив до оконома тай каже: „От і я жовнїр, козак, як тебе перед тим не убив, то тепер убю!"

Сказавши те, прискочив, зачав бити окованим києм і скинув на землю з коня. Оконом кликав на поміч громаду, одначе ніхто й не думав йому помагати. Ледви якось пощастило ся Сьвідерскому втекти з рук напасника.

Більше нема звісток про бунти Українців в 1649 р. Хмельницький заключив з Поляками нову угоду і знов вернув на Україну. Єще в 1655 році переходив він туди, але обезсилені Галичани, стративши віру в можливість зломаня польского ярма, вже сиділи тихо, але всеж боротьба визволеня з під ярма Поляків не уста вала і коли не проявляли ся безсилї бунти, то боротьба духово-політична не устає й тепер.

ВНУТРІШНИЙ УСТРІЙ КОЗАЧЧИНИ

Військо українського народа звало ся козаками. Але се не були ті козаки, яких нинї має Росія. Правда, часть їх, як козаки кубанські, се потомки давних українських козаків, але всї инші зовсїм не мають нічого спільного з українським народом. Та і кубанські козаки не зовсїм сьвідомі свого походженя. Правда, не забула ся в них українська пісня, мова, а послїдними часами уряджувати зачали деякі укр. вистави (представленя). Поволи зачала і серед них прокидатись укр. сьвідомість, та се доперва початки.

Давні українські козаки жили на Січи, себ то на островах посеред Днїпра. Звалось се їх мешканє Січ Запорожська, бо козаки там обгороджували ся добре, ніби засікали ся, а все те лежало за **порогами,** то є, великими скалами, що простягли ся повперек Днїпра.

Запорожцї дїлили ся на куренї, над якими стояли курінні атамани, а над усіми головою був Гетьман.

Всю старшину вибирали козаки громадою на **війскових радах.**

Перша рада в роцї була на Новий Рік і тодї дїлили річки і части Днїпра між куренї для риболовлї і ловів на звірину. На сїй радї

скидали часом старшину і вибирали нову.

Рада була завсїгди по полудни, а приготовлялись до неї ось як:

Кошовий атаман казав встрілити з гармаги, щоби все, що поза Січию, на ріцї, в степах і гаях, сходило ся до Сїчи.

Опісля **довбуш** виносив бубен перед церков святої Покрови і бубнив три рази.

Посїм осавул виносив з церкви хоругов і ставив єї коло бубна. Козаки тимчасом сходили ся на майдан.

Коли забубнено третий раз, кошовий виходив з булавою, судія з військовою печаткою, писар з каламарем. Довбуш бубнив їм на поклін.

Ставши серед громади старшина скидала шапки і кланяла ся козацтву на всї чотири сторони. Потім говорив кошовий до цїлої громади:

— А що, панове молодцї і товариство! Нинї в нас Новий Рік. Треба нам по старому звичаю роздїлити між військо ріки і луги.

— Добре батьку, так і треба, кричали тодї всї і зачинали дїлити жеребом, себто „льосованєм". Кому припала яка часть, то мусїв з того цїлий рік жити.

По роздїлї питав кошовий:

— Панове молодцї, чи не будете по старому звичаю нової старшини вибирати?

Коли старшина була до вподоби козакам, то всї кричали:

— Ви батьки і пани наші добрі і вам над нами панувати. Тогди старшина кланяла ся і всї відходили до своїх куренїв. Колиж хотїли

кого скинути з уряду, то казали зложити відзнаки і старшина ставала тепер простими козаками.

При виборі було богато гамору, бо кождий курінь рад був вибрати свого. Колиж вибраного не було на раді, то по него йшло 10 козаків і просили приняти уряд. Як він відмовляв ся, то хватали одні за ружи, другі пхали і провадили між громаду викрикуючи: — Йди, сякий такий сину! Там тебе треба, ти наш батько, будеш панувати над нами! Звичай був, що два рази відмовивши за третим разом принимав уряд. Тоді передавали йому відзнаки і сипали землю на голову, щоби не гордив ся.

Ще одна рада була на Великдень, а друга в вересни, але скликали також ради, коли захотіло ся. До сього треба було згоди 10 курінів. Нарадившись виносили бубен на майдан і тарабанили. Тоді виходив довбуш і питав нащо скликують раду. А ті йому:

— Бери і бий, вражий сину, не питай ся. Побачиш!

Збирались козаки, старшина. Тоді кошовий питав:

— Панове молодції, з за-чого в нас нині скликана рада?

Коли хотіли скинути кошового, то казали:

— Ти батьку зложи булаву, бось нам несподобен. — І говорили йому всі провини, які знали.

Як хотіли скинути судію, писаря, осавула, то казали:

— Досить вже панують вражі сини; уже

наїли ся військового хліба. І вибирали нових, а старшина переходила між звичайне козацтво.

Так бачимо, що козаки порядкували ся волею всього загалу. Однакож в важних хвилях, як в часї походу, старшина мала необграничену власть і всї еї слухали.

Звичай такий в козацькому житю мав і лихі сторони, але мав і добрі.

